

De psychische gevolgen van vreemdelingendetentie

Gevangen tussen muren en grenzen

Foto Koen van Wee/ANP

Een medewerker van het uitzetcentrum bij Rotterdam.

Stalen deuren klappen achter je dicht. Je levert je persoonlijke bezittingen in. Grijze muren, een koude betonnen vloer en een onbekende celgenoot. De dagen vervagen in gecontroleerde routines, met nauwelijks afleiding of bewegingsvrijheid. De buitenwereld verdwijnt langzaam uit zicht. Eén uur luchten per dag, dan weer terug in je cel. Voor hoelang? Dat kan niemand je vertellen. Niet omdat je een misdaad hebt gepleegd, maar omdat je geen verblijfsvergunning hebt.

Door Isa Last

In Nederland worden jaarlijks duizenden mensen zonder verblijfsrecht – zogeheten ongedocumenteerden – opgesloten in vreemdelingendetentie. Deze mensen zijn niet veroordeeld voor een strafbaar feit, maar worden toch onderworpen aan een gevangenisregime. Wie angstig wordt, zich verzet, of psychisch instort, belandt vaak in de isoleercel – een maatregel die volgens experts ernstige schade aanricht.

Psychiater Imma van Galen is verbonden aan het Expertiseteam Ongedocumenteerden en Psychotrauma van ARQ Centrum'45, en de afdeling Transculturele Psychiatrie van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP). Ze is een uitgesproken stem in het debat over

**'Dit kan toch niet in Nederland?
Waarom word ik als crimineel
behandeld?'**

vreemdelingendetentie en ziet de gevolgen van dichtbij. In haar behandelkamer ontmoet ze mensen met PTSS: getekend door oorlog, mishandeling of uitbuiting – én door wat hen in Nederland is overkomen. Ik spreek haar over de strijd voor een menselijkere aanpak. 'Ik vind hier iets van, als professional én als mens: het feit dat kwetsbare mensen in een gevangenissetting belanden, en bij ernstige psychische klachten vervolgens ook nog in isolatie terechtkomen.'

Van alle vrijheid ontnomen

Ongedocumenteerden worden in Nederland opgesloten in vreemdelingendetentie, bijvoorbeeld wanneer hun asielaanvraag is afgewezen of hun verblijfsvergunning is verlopen. Deze maatregel is bedoeld om mensen beschikbaar te houden voor uitzetting, maar in de praktijk is terugkeer vaak moeilijk te realiseren. Het gevolg is dat mensen soms maandenlang vastzitten zonder perspectief op hun toekomst.

‘Hoewel dit een bestuursrechtelijke maatregel is, valt vreemdelingendetentie in Nederland onder de Penitentiaire Beginselenwet. Daarmee zijn dezelfde regels van kracht als in het gevangeniswezen, inclusief het gebruik van isolatie als straf- of ordemaatregel. Dat terwijl de Raad van Europa benadrukt dat vreemdelingendetentie een non prison like omgeving moet zijn’, vertelt Imma. Vrijheidsontneming is op zichzelf al een ingrijpende maatregel, dus vraagt het om menswaardige omstandigheden. ‘Toch kiest Nederland ervoor om het zo te doen, en is al meermaals op de vingers getikt’, voegt ze toe.

‘Deze mensen hebben een constante angst om weer opgepakt te worden.’

Veel ongedocumenteerden zijn naar Nederland gekomen om bescherming te zoeken, vanwege ellendige omstandigheden of levensgevaar in hun thuisland. ‘Het zijn hele veerkrachtige mensen’, vervolgt Imma, ‘maar ze staan aan de rand van de samenleving. Het is een kwetsbare groep die lastig voor zijn eigen rechten kan op komen. Als ze in vreemdelingendetentie hebben gezeten, wordt er bij ons vrijwel altijd benoemd hoeveel impact dat had.’

In plaats van veiligheid, vinden ongedocumenteerden in Nederland vooral onzekerheid. De arrestatie komt vaak onverwachts; geboeid en zonder uitleg worden ze afgevoerd naar een detentiecentrum. Bij aankomst moeten ze een groot deel van hun bezittingen inleveren, en ondergaan ze soms visitatie. Dit alles voedt gevoelens van onbegrip, vernedering en uitzichtloosheid, versterkt door de angst dat ze teruggestuurd worden naar het land waaruit ze gevlucht zijn.¹

In vreemdelingendetentie is het gebruikelijk dat mensen een cel moeten delen met onbekenden. Voor wie al getraumatiseerd is, kan dat uiterst ontregelend zijn. Taalbarrières, culturele verschillen en het hoge stressniveau maken het samenleven op een paar vierkante meter

Imma van Galen

behoorlijk complex. Terwijl Europese gevangenisregels voorschrijven dat eenpersoonscellen de norm moeten zijn, tenzij voorkeuren en geschiktheid van celgenoten zorgvuldig zijn afgewogen, gebeurt dat in de praktijk zelden.² De ruimte voor inspraak is beperkt: ‘Het weigeren van een meerpersoonscel (MPC) is een bekend voorbeeld van hoe mensen in isolatie belanden’, aldus Imma.

Een systeem dat mensen breekt

Isolatie in vreemdelingendetentie is een van de meest ingrijpende maatregelen. Wie zich verzet, suïcidaal is of volgens de regels onrust veroorzaakt, wordt in een kleine, prikkelarme cel opgesloten – soms wekenlang. Tijd verliest zijn betekenis. Men moet hier 23 uur per dag verblijven en staat soms onder constant cameratoezicht. Sommigen vertellen dat hun eten door een kier naar binnen werd geschoven.¹ Hoewel de wet stelt dat isolatie maximaal twee weken mag duren, kan de maatregel telkens opnieuw worden opgelegd. Sommigen zitten hierdoor maandenlang in afzondering.²

In een rapport van Amnesty² vertelt Ibrahim (pseudoniem), op dat moment drie maanden in isolatie vanwege het weigeren van een MPC: ‘Het gaat echt niet meer goed. Ik word gek. Soms doet mijn lichaam het niet meer en tikt er iets in mijn hoofd. Ik kan niet meer denken. Lezen gaat ook niet meer. Ik weet niet of ik er volgende week nog ben. Wat heeft het voor nut? Ze maken mij gek hier en ik blijf maar achter de deur. Ik weet het niet meer’

Door een gebrek aan transparantie en een juridisch vangnet hebben mensen die in isolatie belanden nauwelijks iets om op terug te vallen, legt Imma uit.

Foto: Koen van Weel/ANP

Detentiecentrum Schiphol.

‘Taalproblemen maken het voor ongedocumenteerden moeilijk om te begrijpen wat er gebeurt en wat hun rechten zijn. Het is de vraag of er wel altijd een tolk ingeschakeld wordt. Daarnaast wordt de advocatuur die opkomt voor de rechten van deze groep, niet altijd tijdig betrokken wanneer iemand in isolatie wordt geplaatst.’

‘Bij ordeverstoringen is isolatie soms nodig om tijdelijk rust te brengen,’ erkent Imma. ‘Maar dan moet je mensen er zo snel mogelijk weer uit halen. Als het gaat om psychische klachten, moet een psychiater betrokken zijn. In tegenstelling tot de GGZ, waar de psychiater beslist of iemand in isolatie moet en er strikte controle is vanuit de inspectie, beslist in detentie de directeur. Deze beslissingen worden bovendien lang niet altijd gemeld of gecontroleerd door een externe instantie.’ Deze gebrekkige waarborgen maken dat juist kwetsbare mensen snel en langdurig in isolatie kunnen belanden – met alle schadelijke gevolgen van dien.

De echo van isolatie

Isolatie werkt ontwrichtend en laat diepe mentale littekens achter. Voor mensen met een beladen verleden roept detentie en isolatie herinneringen op aan gevangenschap en marteling. ‘Je wordt volledig teruggeworpen op jezelf,’ vertelt Imma. ‘Als je al gespannen bent, ga je alleen maar malen. Het leidt tot stress, slapeloosheid en somberheid. Mensen ontwikkelen psychische klachten, of bestaande klachten verergeren. Vaak krijgen ze ook suïcidale gedachten.’ Sommigen zien de dood in Nederland liever onder ogen dan teruggestuurd te worden.¹ De uitzichtloosheid en onzekerheid tijdens detentie drijven mensen tot wanhoop.

De schade van isolatie stopt niet bij het openen van de celdeur. Hoewel het de bedoeling is dat opsluiting rust brengt of als straf dient, heeft het een averechts effect. Isolatie ontnemt zintuiglijke prikkels die zorgen voor onderscheid tussen binnen-en buitenwereld, wat een basis vormt voor logisch denken en emotieregulatie. Mensen raken alleen maar verder verstrikt, volgens Imma: ‘Je ziet juist dat mensen daarna impulsiever worden en dat hun emotieregulatie verslechtert’. Ze benadrukt dat mensen daarnaast traumatische klachten overhouden aan vreemdelingendetentie of isolatie. ‘Sommige patiënten durven niet meer met het licht uit te slapen, omdat dat ze doet denken aan de isolatiecel.’

Veiligheid blijkt een illusie

Een traumatische ervaring in Nederland weegt voor veel mensen extra zwaar, omdat die botst met hun verwachtingen van veiligheid en rechtvaardigheid die ze in Nederland zochten. Dit leidt tot wantrouwen richting de overheid, het zorgsysteem en hulpverleners.¹ Imma ziet de doorwerking van dit wantrouwen in haar behandeling: ‘Ik heb al een paar keer meegemaakt dat mensen die in vreemdelingendetentie hebben gezeten, en ernstige PTSS hebben, een klinische opname weigeren omdat die setting hen te veel doet denken aan vreemdelingendetentie. Het idee weer op zo’n manier onvrij te zijn is al een reden om het niet te doen. In die gevallen vergt het heel veel uitleg.’

‘Mensen die in vreemdelingendetentie hebben gezeten, zeker in isolatie, denken: dit kan toch niet in Nederland?’

Waarom word ik als crimineel behandeld? In mijn eigen land snap ik het, maar niet hier', vertelt Imma. Ze ziet hoe het gevoel onschuldig vast te zitten leidt tot angst, woede en schaamte. 'Als je vrijkomt heb je een stigma, want je hebt gedetineerd gezeten, dus iedereen denkt dat je een crimineel bent. Ga dan maar eens proberen uit te leggen dat het bestuursrechtelijk is.' Daarbij benoemt ze dat sommigen geen opvang meer durven te zoeken. 'Deze mensen hebben een constante angst om weer opgepakt te worden.'

Menselijke alternatieven

'Soms is isolatie nodig, maar dan kort, onder toezicht en gericht op snel er weer uit. Zeker niet als straf. Die is schadelijk en heeft verder geen gewenst effect. Wat zijn dan alternatieven? Hoe kun je zorgen dat je korter isoleert en die schadelijkheid beperkt is? Ik zie dat dit gesprek, om te kijken naar minder isolatie en betere omstandigheden, nu meer op gang komt binnen het gevangeniswezen. Dat is fijn.'

'Het gaat natuurlijk ook om de veiligheid van personeel, dus er zijn verschillende belangen', erkent Imma. 'Tege-
lijkertijd leidt het opsluiten van mensen in detentie, en zeker in isolatie, op zichzelf al tot verhoogde spanning, frustratie en onvoorspelbaar gedrag'. Daarom pleit ze voor een omgeving die zoveel mogelijk afwijkt van een gevangenis. 'De gevangenissetting heeft al een enorme impact op mensen en de combinatie met een isolatiecel versterkt dat effect alleen maar.'

Imma ziet nog veel kansen voor betere scholing van personeel in detentiecentra. Over de recente ontwikkelingen binnen het detentiecentrum in Rotterdam spreekt ze hoopvol: 'Ik ben recent voor het eerst op werkbezoek geweest en zag dat er een zorgcoördinator voor de isolatie afdeling is aangesteld. Er is motivatie om daar verandering in te brengen. In de visie voor Detentiecentrum Rotterdam 2.0 staat isolatie als speerpunt benoemd. We hebben daar met de werkgroep "Géén isolatie in (vreemdelingen)detentie" van de Johannes Wier Stichting en de NVvP, met de directie gesproken en een presentatie gegeven over de schadelijkheid en impact van isolatie. Er is dus welwillendheid.'

De lange adem van verandering

De roep om verandering klinkt steeds luider. Mensenrechten- en artsorganisaties pleiten al jaren voor het drastisch beperken van vreemdelingendetentie en het volledig afschaffen van isolatie, zeker bij mensen in kwetsbare psychische toestand.

'Het is belangrijk om isolatie als strafmaatregel af te schaffen'

In andere landen worden alternatieven zoals terugkeerve huizen, meldplicht of elektronische toezicht middelen succesvol ingezet. Dit toont aan dat het anders – en menselijker – kan. De traagheid van hervormingen in Nederland rondom vreemdelingendetentie, in combinatie met het gebrek aan passende zorg, roept vragen op. Is dit slechts een uitvoeringsprobleem, of een symptoom van een breder falend asielbeleid?

Totdat structurele verandering is doorgevoerd, moeten de huidige omstandigheden in elk geval menselijker. Dat betekent: transparantie over de duur en reden van opsluiting, aanwezigheid van een tolk, toegang tot zinvolle dagbesteding, en het schrappen van vernederende praktijken zoals visitatie en handboeien. Psychische kwetsbaarheid, zoals PTSS, zou bovendien een contra-indicatie moeten zijn voor vreemdelingendetentie.¹ Isolatie, of die nu strafmatig is of zogenaamd ter bescherming, hoort daar volgens Imma niet meer thuis. 'Het is belangrijk om isolatie als strafmaatregel af te schaffen, en als het wordt toegepast als ordemaatregel moet het zo kort mogelijk, zo humaan mogelijk en met goed extern toezicht.'

Terwijl de politiek wegkijkt, beseft Imma steeds meer dat het haar taak is zich als psychiater uit te spreken tegen het systeem dat mensen beschadigt. 'Sommige veranderingen vergen een lange adem,' verzucht ze. 'Maar het is belangrijk aandacht te blijven vragen voor meer medemenselijkheid.'

Isa Last – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolg en Geweld.

REFERENTIES

1. Boerma, R. S., van Galen-Oosterkamp, I. I., & Smid, G. E. (2022). 'They're still adding more pain on me': Psychische klachten na vreemdelingendetentie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 64, 139–144.
2. Amnesty International, Dokters van de Wereld & Stichting LOS. (2020). *Isolatie in vreemdelingendetentie - Update van het rapport isolatie in vreemdelingendetentie 2015*.